ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОВАДЖЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФОРМ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ПІДПРИЄМНИЦТВО

ТКАЧУК Олег Степанович - суддя Великої Палати Верховного Суду, Вчений секретар Науково-консультативної ради при Верховному Суді, доктор юридичних наук, доцент

УДК 347.956/958:347.961(477)
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.57

Стаття зосереджується на розкритті деяких правових аспектів юридичної характеристики проваджень в адміністративному судочинстві як процесуальних форм захисту права на підприємництво. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Діалектичний метод дозволив розглянути процесуальні форми захисту права на підприємництво у їх розвитку та взаємозв'язку. Системний метод застосовувався для аналізу адміністративного судочинства як цілісної системи.

Доведено, що право на підприємництво визначено як одне з ключових конституційних прав, яке потребує ефективного правового захисту від протиправних дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Адміністративне судочинство є основним і найбільш дієвим інструментом захисту цього права, забезпечуючи розгляд спорів між підприємцями та суб'єктами владних повноважень на принципах законності, змагальності та рівності сторін процесу.

Встановлено, що позовне провадження, яке поділяється на загальне та спрощене, являє собою основну процесуальну форму розгляду адміністративних справ за участю підприємців. Кожен з цих видів провадження має свої специфіки, що слід враховувати при визначенні стратегії захисту.

Попри прогресивні положення КАС України, існують проблемні моменти, що знижують ефективність адміністративного судочинства в частині захисту прав підприємців, зокрема, тривалість розгляду справ, труднощі з виконанням судових рішень та потреба в подальшій спеціалізації суддів.

З метою покращення захисту права на підприємництво в адміністративному судочинстві необхідна комплексна робота, що охоплює оптимізацію процесуальних строків, підвищення ефективності виконання судових рішень, постійне підвищення кваліфікації суддів та внесення точкових змін до чинного законодавства.

Отже, постійне вдосконалення адміністративно-процесуального законодавства та практики його застосування є ключем до ефективного захисту права на підприємництво та формування сприятливого бізнес-клімату в Україні.

Ключові слова: адміністративне судочинство, адміністративний суд, ефективність, право на підприємницьку діяльність, захист, процесуальна форма, судова адміністративна юрисдикція, судовий захист, форма правового захисту, юридична характеристика.

У сучасних умовах, коли держава активно втручається в економічні процеси через регулювання, ліцензування, оподаткування та контроль, питання захисту прав підприємців від неправомірних дій органів державної влади та місцевого самоврядування набуває особливої гостроти. Адміністративне судочинство виступає ключовим механізмом такого захисту, забезпечуючи реалізацію конституційного права на судовий захист. Проте, наявність різних видів проваджень в адміністративному судочинстві,

їхні особливості та ефективність у контексті захисту права на підприємництво потребують системного та глибокого наукового осмислення.

Мета статті. Всебічний аналіз юридичної природи та особливостей проваджень в адміністративному судочинстві як процесуальних форм захисту права на підприємництво в Україні, а також виявлення проблемних аспектів та обґрунтування шляхів їх подолання.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Діалектичний метод дозволив розглянути процесуальні форми захисту права на підприємництво у їх розвитку та взаємозв'язку. Системний метод застосовувався для аналізу адміністративного судочинства як цілісної системи. Порівняльно-правовий метод – для зіставлення вітчизняного досвіду з зарубіжним (за потреби). Формально-юридичний метод – для аналізу норм Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ) та інших нормативно-правових актів. Метод аналізу та синтезу, індукції та дедукції використано для формулювання висновків та пропозицій.

Право на підприємництво є одним із фундаментальних прав людини та громадянина, закріплених у Конституції України. Згідно зі статтею 42 Конституції України, «кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом» [1]. Це право охоплює не лише свободу започаткування та ведення бізнесу, а й право на отримання прибутку, вільне розпорядження майном, що належить підприємцю, а також право на судовий захист від будь-яких неправомірних втручань у його діяльність [2, с. 45].

Право на підприємництво має величезне економічне та соціальне значення. З економічної точки зору, воно є рушійною силою розвитку ринкової економіки, стимулює конкуренцію, інновації, створення нових робочих місць та зростання національного доходу. Соціальне значення проявляється у підвищенні рівня життя населення, розширенні спектру товарів та послуг, а також у формуванні активного громадянського суспільства. Водночас, реалізація цього права нерозривно пов'язана з його належним правовим захистом, адже підприємницька діяльність завжди пов'язана з певними ризиками, у тому числі з ризиками неправомірних дій з боку державних органів.

Адміністративне судочинство в Україні є окремим видом судочинства, що здійснюється адміністративними судами з метою захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів, які здійснюють публічно-владні функції) [3, ст. 2].

Роль адміністративного судочинства у забезпеченні законності в публічно-правових відносинах є визначальною. Саме адміністративні суди розглядають спори, що виникають між підприємцями та державними органами щодо ліцензування, дозвільної системи, податкових питань, перевірок, адміністративних стягнень тощо. Доктрина адміністративного права підкреслює, що адміністративний суд є незалежним арбітром у відносинах «влада-особа», що забезпечує реалізацію принципу верховенства права [4, с. 89].

Специфіка адміністративного судочинства порівняно з цивільним чи господарським полягає у наступному: Публічно-правовий характер спору: Однією зі сторін завжди є суб'єкт владних повноважень. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин справи: Суд зобов'язаний вжити всіх передбачених законом заходів для з'ясування обставин справи, у тому числі шляхом витребування доказів з власної ініціативи [3, ст. 9]. Особливості розподілу тягаря доказування: У більшості випадків обов'язок доказування правомірності своїх рішень, дій чи бездіяльності покладається на суб'єкта владних повноважень [3, ст. 77]. Це є важливою гарантією для підприємця, який часто не має рівних можливостей з державним апаратом у зборі доказів.

Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ) розрізняє кілька видів проваджень, які мають свої особливості у кон-

тексті захисту прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності.

Позовне провадження є основним видом адміністративного судочинства. Воно поділяється на загальне та спрощене.

Загальне позовне провадження застосовується для розгляду складних справ, які потребують значного обсягу доказів, проведення експертиз, допиту свідків тощо. Воно включає в себе такі стадії, як відкриття провадження у справі, підготовче провадження, розгляд справи по суті та ухвалення судового рішення [3, розділ II, глава 4].

Особливості для захисту права на підприємництво. Складні спори: Загальне провадження є типовим для оскарження рішень контролюючих органів (наприклад, податкових повідомлень-рішень [5, с. 112]), актів перевірок, рішень про анулювання ліцензій, спорів щодо відмови у видачі дозволів тощо.

Предмет доказування: Підприємець (позивач) повинен обґрунтувати порушення своїх прав та інтересів, тоді як суб'єкт владних повноважень (відповідач) має довести правомірність свого рішення чи дії.

Тривалість: Через багатостадійність та необхідність збору значного обсягу доказів, загальне провадження може бути тривалим, що створює певні труднощі для бізнесу, який потребує оперативних рішень.

Забезпечення позову: Підприємець може звернутися до суду із заявою про вжиття заходів забезпечення позову (наприклад, зупинення дії оскаржуваного рішення) [3, ст. 151], що є важливою гарантією для запобігання незворотним наслідкам до вирішення спору по суті.

Спрощене позовне провадження призначене для розгляду справ незначної складності або тих, де спір не є значним за своєю природою. Таке провадження характеризується скороченими строками та спрощеною процедурою [3, розділ II, глава 11].

Особливості для захисту права на підприємництво:

Оперативність: Спрощене провадження дозволяє швидше вирішити спір, що є критично важливим для підприємців. Категорії справ: Застосовується для розгляду справ, що стосуються, наприклад, оскарження незначних штрафів, невеликих адміністративних стягнень, деяких видів бездіяльності суб'єктів владних повноважень.

Обмеження: Існують чіткі критерії для застосування спрощеного провадження (наприклад, ціна позову, характер спору), і не всі адміністративні спори з підприємцями можуть бути розглянуті в цьому порядку.

КАСУ не виділяє окремих проваджень у традиційному розумінні, як це робить Цивільний процесуальний кодекс. Проте, можна говорити про особливості розгляду певних категорій справ, які мають значення для підприємництва:

Провадження щодо оскарження нормативно-правових актів: Якщо нормативно-правовий акт органу влади порушує права підприємця, він може бути оскаржений в адміністративному суді. Це є важливим інструментом захисту від неправомірних регуляторних обмежень.

Провадження щодо оскарження дій (бездіяльності) органів державної виконавчої служби: Підприємці часто стикаються з проблемами на стадії примусового виконання судових рішень або рішень інших органів. Оскарження дій чи бездіяльності виконавців також відбувається в адміністративному суді.

Незважаючи на значні досягнення у розвитку адміністративного судочинства, існують низка проблем, що знижують його ефективність як процесуальної форми захисту права на підприємництво.

Проблемні аспекти: тривалість судового розгляду: Навіть спрощене провадження не завжди забезпечує бажану оперативність. Затягування розгляду справ негативно впливає на стабільність бізнесу, призводить до фінансових втрат та втрати ділової репутації [6, с. 201].

Складність доказування: Хоча тягар доказування покладається на суб'єкта владних повноважень, підприємцю все одно необхідно активно збирати та подавати докази, що може бути складним для малого та середнього бізнесу, який не завжди має достатні юридичні ресурси.

Проблеми з виконанням судових рішень: Навіть позитивне судове рішення не гарантує негайного відновлення порушених

прав. Органи державної влади можуть затягувати виконання або ігнорувати рішення суду, що вимагає додаткових зусиль та звернень до виконавчої служби [7, с. 78].

Недостатня спеціалізація суддів: Незважаючи на існування адміністративних судів, не всі судді мають глибокі знання специфіки різних сфер підприємницької діяльності (податкове право, митне право, ліцензування тощо), що може впливати на якість розгляду справ.

Законодавчі прогалини та колізії: Деякі аспекти адміністративно-процесуального законодавства можуть бути недостатньо врегульовані або містити суперечності, що створює невизначеність для учасників процесу [8].

Шляхи вдосконалення:

Оптимізація строків розгляду справ: Впровадження більш жорстких процесуальних строків для певних категорій «підприємницьких» спорів, а також посилення відповідальності за їх порушення.

Удосконалення процедур доказування: Подальше спрощення процедур доказування для підприємців, зокрема, шляхом розширення можливостей для використання електронних доказів та полегшення доступу до інформації, якою володіє суб'єкт владних повноважень.

Підвищення ефективності виконання судових рішень: Запровадження механізмів прискореного виконання рішень, що стосуються відновлення порушених прав підприємців, та посилення відповідальності посадових осіб за невиконання судових рішень [9].

Підвищення кваліфікації суддів: Регулярне проведення спеціалізованих навчань для суддів адміністративних судів з питань податкового, митного, ліцензійного та іншого законодавства, що регулює підприємницьку діяльність. Можливе запровадження внутрішньої спеціалізації суддів за категоріями справ.

Законодавчі зміни: Внесення точкових змін до КАСУ та інших законів, спрямованих на усунення виявлених прогалин та колізій, а також на адаптацію законодавства до сучасних потреб бізнесу та викликів часу. Наприклад, розгляд можливості впровадження спеціалізованих палат у складі адміністративних судів для розгляду податкових або митних спорів [10].

Отже, дослідження юридичної характеристики проваджень в адміністративному судочинстві як процесуальних форм захисту права на підприємництво дозволило дійти наступних висновків:

1. Право на підприємництво є одним із ключових конституційних прав, що вимагає ефективного правового захисту від неправомірних дій органів державної влади та місцевого самоврядування.

2. Адміністративне судочинство є основним і найбільш дієвим механізмом захисту цього права, забезпечуючи розгляд спорів між підприємцями та суб'єктами владних повноважень на засадах законності, змагальності та рівності сторін.

3. Позовне провадження, що поділяється на загальне та спрощене, є основною процесуальною формою розгляду адміністративних справ за участю підприємців. Кожен з цих видів проваджень має свої особливості, які необхідно враховувати при виборі стратегії захисту.

4. Незважаючи на прогресивні норми КАСУ, існують проблемні аспекти, що знижують ефективність адміністративного судочинства у захисті прав підприємців, зокрема, тривалість розгляду справ, проблеми з виконанням судових рішень та потреба у подальшій спеціалізації суддів.

5. Для вдосконалення захисту права на підприємництво в адміністративному судочинстві необхідна комплексна робота, що включає оптимізацію процесуальних строків, підвищення ефективності виконання судових рішень, постійне підвищення кваліфікації суддів та точкові зміни до чинного законодавства.

Таким чином, постійне вдосконалення адміністративно-процесуального законодавства та практики його застосування є запорукою ефективного захисту права на підприємництво та створення сприятливого бізнес-клімату в Україні.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кузнєцова, Н. С. (2020). *Правове регулювання підприємницької діяльності*. Київ: Юрінком Інтер.

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

4. Колпаков, В. К. (2019). *Адміністративне право України: Підручник*. Київ: Юрінком Інтер.

5. Оніщенко, Н. М. (2018). *Адміністративне судочинство в Україні: теорія і практика*. Харків: Право.

6. Боброва, Д. В. (2021). Проблеми виконання судових рішень в адміністративному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. № 2 (93). С. 198-204.

7. Завальна, Ж. В. (2022). Судовий контроль за діяльністю органів державної влади у сфері підприємництва. *Право України*. № 3. С. 75-82.

8. Halaburda, Nadiia. Leheza, Yevhen, Chalavan, Viktor. Yefimov, Volodymyr. Yefimova, Inna. 2021. Compliance with the principle of the rule of law in guarantees of ensuring the legality of providing public services in Ukraine. *Journal of law and political sciences*. Vol. 29, Issue 4, 100-121.

9. Horbalinskiy, Volodymyr, Leshchenko, Oleksandr. Mashchenko, Olha. Leheza, Yevhen. Prymakov, Kamil. 2023. Ways to protect the rights of individuals in administrative proceedings: legal regulation and international experience international experience: Vías de protección de los derechos de las personas en los procesos administrativos: regulación jurídica y experiencia internacional. *Cuestiones Políticas*, 41(77), 324-334 DOI: https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.22

10. Zadyraka, Nataliia. Leheza, Yevhen. Bykovskyi, Mykola. Zheliezniak, Yevhenii. Leheza, Yulia. 2023. Correlation of Legal Concepts of Administrative Procedure and Administrative Liability in the Sphere of Urban Planning. *Jurnal cita hukum indonesian law journal*. Vol. 11 No. 1, pp. 33-44, DOI: https://doi.org/10.15408/jch.v11i1.31784

SOME LEGAL ASPECTS OF THE LEGAL CHARACTERISTICS OF PROCEEDINGS IN ADMINISTRATIVE JUDICIAL PROCEEDINGS AS PROCEDURAL FORMS OF PROTECTION OF THE RIGHT TO ENTREPRENEURSHIP

The article focuses on revealing some legal aspects of the legal characteristics of proceedings in administrative judicial proceedings as procedural forms of protection of the right to entrepreneurship. In the process of research, a complex of general scientific and special legal methods was used. The dialectical method allowed us to consider the procedural forms of protection of the right to entrepreneurship in their development and interconnection. The systemic method was used to analyze administrative judicial proceedings as a holistic system.

It is proved that the right to entrepreneurship is defined as one of the key constitutional rights that requires effective legal protection from unlawful actions of state authorities and local self-government bodies.

Administrative proceedings are the main and most effective tool for protecting this right, ensuring the consideration of disputes between entrepreneurs and government officials on the principles of legality, adversarial proceedings and equality of parties to the process.

It has been established that claim proceedings, which are divided into general and simplified, are the main procedural form of consideration of administrative cases with the participation of entrepreneurs. Each of these types of proceedings has its own specifics, which should be taken into account when determining the protection strategy.

Despite the progressive provisions of the CAS of Ukraine, there are problematic issues that reduce the effectiveness of administrative proceedings in terms of protecting the rights of entrepreneurs, in particular, the duration of case consideration, difficulties in enforcing court decisions and the need for further specialization of judges.

In order to improve the protection of the right to entrepreneurship in administrative proceedings, comprehensive work is necessary, including the optimization of procedural deadlines, increasing the efficiency of enforcement of court decisions, constant training of judges and making specific changes to the current legislation.

Therefore, the constant improvement of administrative procedural legislation and the practice of its application is the key to effective protection of the right to entrepreneurship and the formation of a favorable business climate in Ukraine.

***Keywords**: administrative proceedings, administrative court, efficiency, right to entrepreneurial activity, protection, procedural form, judicial administrative jurisdiction, judicial protection, form of legal protection, legal characteristics.*